

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ У СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Обґрунтовано поняття „соціальні ризики” та „ризики в соціально-трудо­вих відносинах”. Проаналізовано динаміку соціальних ризиків найманих працівників у Рівненській області, визначено проблеми регулювання цих ризиків.

Concepts “social risks” and “risks in socio-labour relations” are grounded. The dynamics of employee’s risks in Rivne region is analyzed. Problems of their regulation are defined.

Ключові слова: соціальний ризик, ризики в соціально-трудо­вих відносинах, безробіття, нещасні випадки, непрацевдатність, соціально-трудо­ві конфлікти.

Key words: social risk, risks in socio-labour relations, unemployment, accidents, not-able-bodily, the socio-labor conflicts.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціальні ризики є переважно об'єктом спеціальних досліджень науковців та економістів-практиків, які цікавляться проблемами соціального страхування. І хоча в управлінні соціальними ризиками порівняно давно застосовують відомі механізми оптимізації їх наслідків, у розумінні основного поняття – “соціальні ризики” нині залишається певна невизначеність, що виявляється в подальшому їхньому аналізі. Водночас частота і вагомість наслідків соціальних ризиків особливо посилюється в умовах економічної кризи, що потребує посиленої уваги до цього предмета дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню проблем соціальних ризиків присвячені наукові праці відомих вітчизняних вчених – Н. Болотіна, Н. Вігдорчик, Т. Герасиміва, Н. Семашко, В. Догадова, В. Максимчук, Л. Соловійова. Але в їх роботах соціальні ризики розглянуті переважно як події з лише негативними наслідками. Ототожнення соціальних ризиків тільки з негативними подіями обмежує перелік ризиків та не дозволяє застосовувати адекватні їхніх наслідкам інструменти та методи регулювання.

Мета дослідження – уточнення сутності понять «соціальні ризики» та «ризики у соціально-трудо­вих відносинах» з використанням виявлених атрибутивних ознак в їх оцінюванні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Соціальні ризики за означенням зберігають атрибутивні ознаки основного поняття – “ризик”, а отже, можуть приводити до позитивних результатів, і спричинити негативні наслідки [1, с. 10], а з огляду на іншу складову поняття – “соціальний” зрозуміло, що ознакою ідентифікації соціальних ризиків є **соціальні наслідки** (позитивні чи негативні) певних подій.

Точно виділити соціальні наслідки з площини інших наслідків імовірних подій інколи дуже складно, оскільки всі економічні процеси мають соціальний аспект. У підприємницькій діяльності економічні ризики (наприклад, банкрутства власника підприємства чи втрати доходів найманими працівниками) можуть виникати зі соціальних причин, зокрема, трудових конфліктів соціальних партнерів. Але результатами таких подій для обох сторін можуть бути й економічні – зміна доходів, і соціальні – зміна соціально-психологічного комфорту тощо. У такому випадку наявне поєднання щонайменше двох видів ризиків – економічного та соціального.

Відтак для виділення соціальних ризиків та подальшої їх класифікації важливо уточнити, які наслідки ризикових дій є соціальними. Етимологічно соціальні наслідки можна пов'язати зі змінами життєвих ситуацій, відносин у суспільстві (*лат.* “societas” – суспільство), а тому логічним вбачалося таке визначення: **соціальні ризики** – події, що

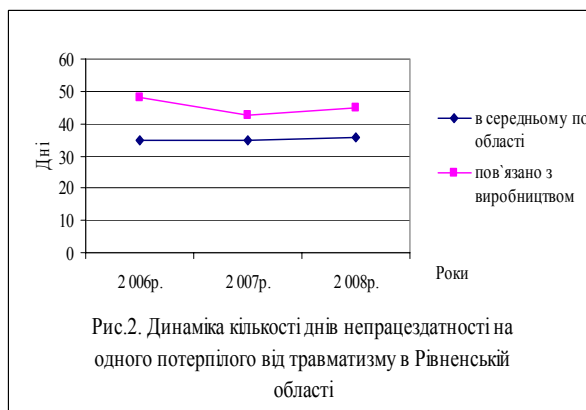
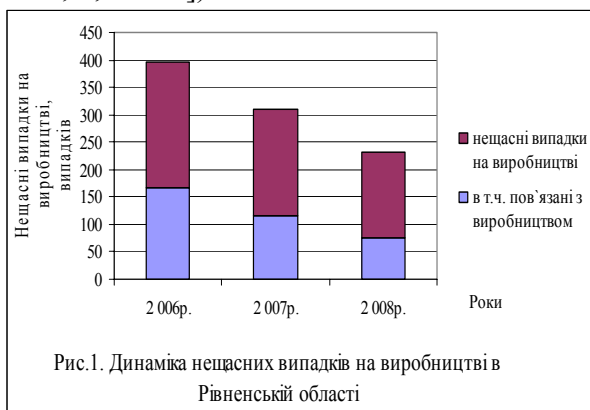
можуть призводити як до негативних, так і до позитивних соціальних наслідків – змін умов життя та взаємин із довколишніми людьми.

Відтак, якщо внаслідок певних подій є ризик зміни – покращення чи погіршення – соціального статусу та соціального комфорту людей, такий наслідок є соціальним, а отже, можлива подія має ознаки соціального ризику. Соціальні ризики переважно не виникають окремо, а супроводжуються або є одним із наслідків інших ризиків – політичних, економічних, у т. ч. фінансових.

Особливе місце в системі соціальних ризиків займають **ризик в соціально-трудових відносинах** – пов’язані зі зміною соціально-психологічного комфорту соціальних партнерів.

Традиційно вважають, що найзагрозливішими з них і тими, що найбільше потребують державного регулювання, є такі ризики: нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання; безробіття; тимчасова втрата працездатності.

Для підтвердження їх значимості можна навести статистичні дані щодо динаміки соціальних ризиків найманих працівників у Рівненській області. Ризики нещасних випадків на виробництві відображені на рис. 1 (складено за даними [4, ст. 6; 5, ст. 9; 6, ст. 11]).

Із наведених даних можна зробити висновок, що динаміка нещасних випадків на виробництві в Рівненській області є певною мірою позитивною, хоча такі випадки все ще поширені, що свідчить про збереження недоліків у організації праці з боку роботодавців. Так, за три останніх роки травматизм на виробництві зменшився на 41,6%, в т. ч. пов'язаний із виробництвом – на 31,6%. Водночас значна кількість таких випадків означає потребу подальшого вдосконалення умов праці. Хоча нещасні випадки на нині – приклад ризиків, що найбільше підлягають державному регулюванню, очевидною є недостатня участь найманих працівників у відстоюванні своїх прав на безпечні умови праці.

Травматизм, що належить до найпоширеніших наслідків нещасних випадків, більше трапляється серед найманих працівників, порівняно з іншими групами населення. Підтвердженням чого може бути порівняння кількості днів непрацездатності внаслідок травматизму (рис. 2 – складено за даними [4, т. 12; 5, т. 18; 6, т. 20]).

Непрацездатність унаслідок травматизму на виробництві може призводити й до інших, економічних наслідків для обох сторін – як для робітника, так і для роботодавця. Роботодавці, крім погіршення ринкового іміджу, мають значні фінансові витрати (компенсації наслідків) або й втрати (псування обладнання тощо). Крім матеріальних витрат, для роботодавця одним із негативних наслідків є потреба заміни травмованого працівника, що може супроводжуватися не лише додатковими фінансовими витратами, але й бути чинником конфліктів у колективі.

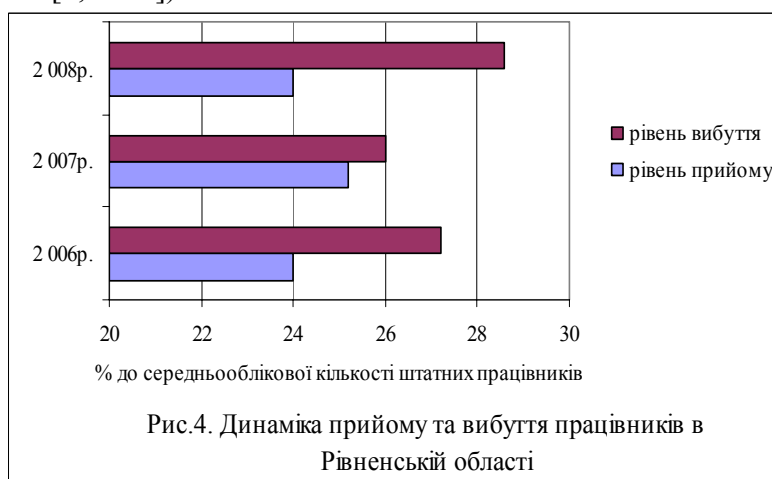
Впродовж 2008 року внаслідок травматизму на виробництві в Рівненській області потерпіло 233 особи. Структура травматизму неоднорідна за видами економічної діяльності. Основною причиною цього є специфіка зайнятості в галузі, зокрема умови

праці, а також використовувані засоби виробництва, хоча структура травматизму відображає також і структуру зайнятості.

Як видно з рис. 3 (складено за даними [6, т. 12–14]), найбільша частка потерпілих припадає на переробну промисловість, де використовують складне та небезпечне обладнання, неправильна експлуатація якого є більшою загрозою для життя та здоров'я порівняно, наприклад, із основними засобами, що використовують у галузі освіти. Наступне за частотою травматизму – сільське господарство. Причиною цього може бути застосування сільськогосподарських машин та механізмів, які часто є застарілими та небезпечними у експлуатації. Найменше випадків травматизму в 2008 р. зафіксовано у галузі рибальства і надання комунальних та індивідуальних послуг, що є аргументом на користь порівняно безпечних умов праці на підприємствах цього виду діяльності.

Ще одним важливим соціальним ризиком є ризик втрати роботи (рис. 4 – складено за даними [2, т. 62]).

Щорічно в Рівненській області рівень вибуття перевищував рівень прийому нових працівників, що свідчить про скорочення робочих місць. Особливо посилюються ці негативні тенденції у 2008 р., коли рівень вибуття працівників становив 28,6%, що на 2,6% більше, ніж у попередньому році та на 4,6% вище порівняно з рівнем прийому на роботу. Причини звільнення можуть бути різними (скорочення внаслідок загального економічного спаду, низька заробітна плата, незадовільні умови праці, соціальні конфлікти тощо), але наслідок у більшості випадків негативний: для працівника – втрата заробітку, вмінь і

навичок, психологічний дискомфорт; для роботодавця – матеріальні витрати на пошуки нового працівника, його навчання тощо.

Ризики тимчасової непрацездатності, крім випадків травматизму та потреби відновлення працездатності, часто зумовлені зовнішніми причинами – захворювання працівника чи членів родини. Але недосконалість системи медичного страхування, зокрема відсутність загальнообов'язкової його складової, є одним із чинників збереження високого рівня втрат робочого часу з цієї причини (таблиця 1 – складено за даними [2, с. 123]). Як видно з результатів дослідження, випадки соціальних ризиків, що належать до об'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування, справді поширені, але не менш важливими є інші, статистичного підтвердження яких або нема, або їх можна виявити на підставі аналізу соціально-економічних умов праці.

Таблиця 1

Показники тимчасової непрацездатності працівників в Рівненській області

№ з/п	Показники	2006 р.	2007 р.
1	Чисельність штатних працівників, які були відсутні на роботі через хворобу, осіб - у % до середньооблікової кількості штатних працівників	112048 47,1	113335 48,4
2	Середня тривалість відсутності одного працівника, год.	119	118

Зокрема, одним із найважливіших в умовах високої економічної нестабільності є ризик соціально-трудових конфліктів. Цей вид ризику стосується як роботодавця, так і працівника, адже наслідком явно вираженого чи прихованого конфлікту може бути звільнення. Якщо ж воно відбулося з порушенням трудового законодавства, це провокує новий конфлікт та додаткові фінансові витрати для роботодавців.

За результатами аналізу статистики судових позовів щодо порушення трудового законодавства (рис. 5 – складено за даними [3, с. 177 – 179]), можна стверджувати, що в останні роки конфлікти соціальних партнерів були більш поширенішими, ніж інші ризики в соціально-трудових відносинах, до того ж, це статистика тільки оприлюднених конфліктів. Справжня частота порушень прав найманих працівників, очевидно, набагато вища.

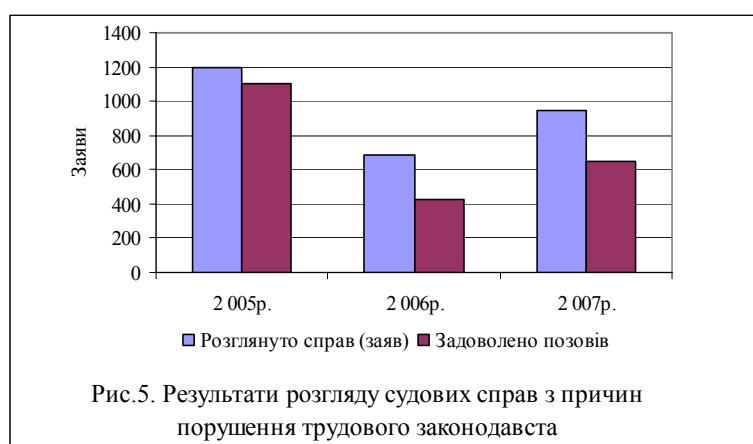

Рис.5. Результати розгляду судових справ з причин порушення трудового законодавства

При аналізі структури задоволених позовів (таблиця 2 – складено за даними [3, т. 182 – 184]) зрозуміло, що в гіршому становищі є наймані працівники – їх позовів набагато більше, як і сум, присуджених до стягнення. До тогож, очевидним є збільшення поінформованості працівників про свої права – результатом рішення на користь працівника було відшкодування не лише матеріальної, а й моральної шкоди.

Наслідки розгляду судових справ із основних причин порушення трудового законодавства в Рівненській області

Роки	Суми, присудженні до стягнення з основних причин порушення трудового законодавства, тис. грн.								
	про поновлення на роботі			про виплату заробітної плати			про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної працівниками підприємству		
	всього	з них щодо моральної шкоди	моральна шкода в розрахунку на 1 позов*, грн.	всього	з них щодо моральної шкоди	моральна шкода в розрахунку на 1 позов*, грн.	всього	з них щодо моральної шкоди	Моральна шкода в розрахунку на 1 позов *, грн..
2006	169,9	28,9	578	612,3	19,0	95,0	31,0	-	-
2007	66,6	14,0	437,5	859,1	99,5	288,4	11,7	-	-
2008	108,3	13,8	405,9	387,9	5,0	46,3	39,4	-	-

* – розраховано як середнє значення на один судовий позов.

За результатами аналізу ризиків у соціально-трудовах відносинах можна зробити **висновки**, що регулювання потребують не лише ризики, які підлягають загальнообов'язковому державному регулюванню. Зважаючи на суттєві втрати внаслідок захворюваності працівників, доцільно оперативно впроваджувати механізм обов'язкового державного медичного страхування. В регулюванні ризиків соціально-трудовах конфліктів необхідним є застосування превентивних заходів, для чого слід активізувати діяльність профспілок у сфері захисту прав найманих працівників. У теоретичних дослідженнях, що можуть слугувати основою розроблення та вибору інструментів регулювання ризиків у соціально-трудовах відносинах, подальшого опрацювання потребують класифікація соціальних ризиків, зокрема їх дослідження за суб'єктами ризиків (роботодавці й наймані працівники) та механізмами регулювання.

Література

1. Гуменюк В. Я., Міщук Г. Ю. Біржове регулювання підприємницьких ризиків: Монографія. – Рівне: УДУВГП, 2004. – 127 с.
2. Праця Рівненщини: Статистичний збірник/Держкомстат України. Головне управління статистики в Рівненській області. – Рівне, 2008 – 189 с.
3. Соціальні індикатори рівня життя населення Рівненської області: Статистичний збірник/Держкомстат України. Головне управління статистики в Рівненській області. – Рівне, 2008.– 200 с.
4. Травматизм на виробництві у 2006 р.: Статистичний бюлетень / Держкомстат України. Головне управління статистики в Рівненській області. – Рівне, 2007. – 55 с.
5. Травматизм на виробництві у 2007 р.: Статистичний бюлетень / Держкомстат України. Головне управління статистики в Рівненській області. – Рівне, 2008. – 111 с.
6. Травматизм на виробництві у 2008 р.: Статистичний бюлетень/ Держкомстат України. Головне управління статистики в Рівненській області. – Рівне, 2009. – 125 с.